
Демченко В.О.

ОСОБЛИВОСТІ ІХТІОФАУНИ УТЛЮЦЬКОГО ЛИМАНУ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

Міжвідомча лабораторія моніторингу екосистем Азовського басейну
Інституту морської біології та Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь Запорізька обл., 72312, Україна,
demvik.fish@gmail.com

Утлюцький лиман є одним з найбільших лиманів Азовського моря, який розташований в північно-західній його частині. Адміністративно розміщений в межах Генічеського району Херсонської області та Якимівського району Запорізької області. Довжина до 60 км, ширина до 15 км. Площа – бл. 700 км². Найбільша глибина – 6-6,5 м. Від Азовського моря відокремлений Федотовою косою, яка переходить в косу Бірючий острів (*Географічна енциклопедія України, 1993*). З морем з'єднується протокою шириною до 11 км. До Утлюцького лиману впадають річки Малий Утлюк та Великий Утлюк.

Верхів'я лиману у даний час штучно перетворено. Його частина, площею 42 км² (9 % загальної площі лиману), у 1973 році була відокремлена двома гідротехнічними спорудами – греблею для накопичення стоку річок Великий та Малий Утлюки. Водойма, що утворилася, з'єднується з лиманом обвідним каналом довжиною 17,4 км. Він забезпечує скидання паводкових вод у море і міграцію для нересту напівпрохідних риб у річках. Друга гребля віддамовує став-випаровувач від лиману і є по суті ізольованою водоймою, де солоність вод становить 12-15 ‰.

Найбільш повно видовий склад риб лиману був досліджений Радіоною Т.В (1936). В подальшому системні іхтіологічні дослідження в лимані не проводилися. Існуючі публікації стосувалися гідрохімічних і гідробіологічних питань, висвітлювалися проблеми будівництва става-випаровувача (*Генералова, 1951; Алексеев та ін., 1973; Проскура та ін., 1983; Гетманенко, Жирякова, 2005*). На сучасному етапі досліджень особливості іхтіофауни Утлюцького лиману висвітлювалися в контексті порівняння з іншими лиманами Азово-Чорноморського регіону або в контексті дослідження біорізноманіття Азово-Сиваського національного природного парку (*Євтушенко, Демченко, 2011; Демченко, 2009, 2011*).

Фактичний матеріал отримано упродовж 2002-2018 рр. в рамках виконання різноманітних наукових програм Мелітопольського державного педагогічного університету та Інституту морської біології НАН України. Частина матеріалу була зібрана автором в рамках участі у рейдах служби державної охорони Азово-Сиваського та Приазовського національних природних парків. Окрім того, в 2010-2012 рр. збір даних здійснювався в рамках спільних експедиційних виїздів зі співробітниками Інституту рибного господарства та екології моря (м. Бердянськ).

Тісний зв'язок Утлюцького лиману з морем, значні глибини сприяли формуванню гідрологічного та гідробіологічного режимів, що є близькими до режиму моря. Разом з тим в різні часи Утлюцький лиман мав різні показники солоності, що суттєво впливало

на різноманіття фауни і риб зокрема. Слід відзначити, що дані коливання в більшій мірі залежать від змін фауни безпосередньо в Азовському морі.

В історичному плані вважалося, що Утлюцький лиман відрізняється від інших периферичних водойм Азовського моря більш високою солоністю. Положення лиману обумовлює залежність сольового режиму його вод від течій, спрямованих, з одного боку, із Азовського моря, з другого – із Сиваша (Родіонова, 1936). Дані показники якості води формують видовий склад іхтіофауни водойми та впливають на розподіл риб в різних її акваторіях.

Аналізуючи склад іхтіофауни в 1936 році слід відмітити наявність 44 види риб (Родіонова, 1936). Рибе населення того часу в більшості складалося з морських представників. Значну частину складали бички (9 видів), до того ж вони й були основними об'єктами промислу в лимані. Слід відмітити наявність таких рідкісних на сьогодні для даного регіону видів як *Lota lota*, *Hippocampus guttulatus*, *Syngnathus tenuirostris*, *Syngnathus variegatus*, *Scardinius erythrophthalmus*.

Сучасна іхтіофауна Утлюцького лиману нараховує 47 видів риб. Слід зазначити, що кількісно фауна лиману за 70 років майже не змінилася, але якісно відбулися певні зміни. Так вище перераховані види в Утлюцькому лимані на сьогодні не відмічаються, окрім них зі списку Родіонової Т.В. (1936) зникли *Abramis brama*, *Vimba vimba*, *Chalcalburnus chalcoides*, *Mullus barbatus ponticus*. Новими для водойми є *Neogobius ratan*, *Trachurus mediterraneus*, *Mugil cephalus*, *Liza haematocheila*, *Carassius gibelio*, *Alosa maeotica*, *Sarda sarda*, *Lepomis gibbosus*. В промисловому значенні, окрім бичків, у лимані в значній кількості виловлюють піленгаса та сингіля.

Слід зазначити, що основу іхтіоценозу Утлюцького лиману формують близько 15 видів. Інші види зустрічається поодинокі. Так в уловах малькового волоку відмічається 22 види риб. Абсолютним домінантом в уловах є атерина чорноморська (50 % особин). Другорядне місце займають такі види як бичок пісочник, піленгас, бичок кругляк, морська голка звичайна, тупоносий бичок цуцик, тільки чорноморсько-азовська, бичок-трав'яник зміголовий, триголкова колючка звичайна, їх чисельність в улові коливається від 2 до 10 % (рис. 1).

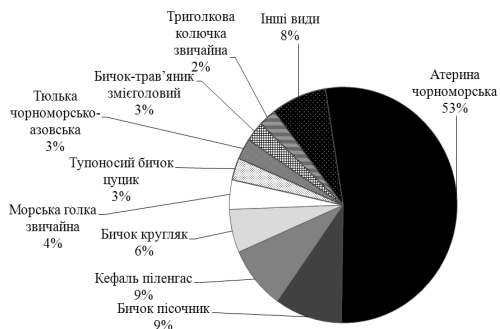

Рис. 1. Співвідношення видів в уловах малькового волоку за показниками чисельності

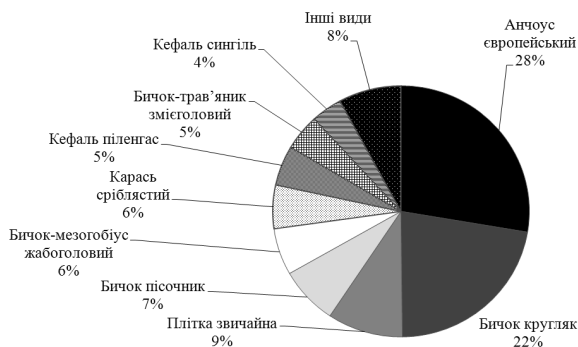

Рис. 2. Співвідношення видів в уловах зябрових сіток за показниками чисельності

В уловах зябрових сіток відмічається 38 видів риби. Домінуючу позицію в уловах займають анчоус європейський та бичок кругляк, чисельність яких в уловах становить 27,6 та 22,8% відповідно. Такі види як плітка звичайна, бичок пісочник, бичок-мезогобіус жабоголовий, карась сріблястий, кефаль піленгас, бичок-трав'яник змієголовий, кефаль сингіль в уловах займають другорядне значення, їх чисельність коливається в межах 4-9 % (рис. 2).

Узагальнюючи дані щодо видового складу риби Утлюцького лиману необхідно зазначити наступні тенденції:

1. Іхтіофауна Утлюцького лиману в більшості подібна до іхтіофауни Азовського моря, але в останні роки спостерігається певне збільшення чисельності морських видів, на фоні зниження чисельності прісноводних у зв'язку з осолоненням водойми.

2. Чисельність окремих видів має тенденцію до збільшення. Особливо це стосується кефалей лобань та сингіль, глоси, оселедця та інших. Чисельність інших видів риби є закономірною і відбувається на фоні їх скорочення в Азовському морі.

3. Знахідки рідкісних видів риби в акваторіях Утлюцького лиману підтверджують важливість даної акваторії для їх відтворення та нагулу, що актуалізує необхідність розширення природоохоронних територій.

Список використаних джерел

1. Алексеев А.Н., Алексеев Н.А., Андрижневская Л.Б. Гидрохимическая характеристика Утлюкского и прилегающих к нему лиманов // Вопросы изучения и освоения Азовского моря и его побережий. Краснодар, 1973. С. 43–44.

2. Генералова В.Н. Водная растительность Утлюкского лимана и Арабатской стрелки в Азовском море // Тр. АзЧерНИРО. 1951. Вып. 15. С. 331–340.

3. Гетманенко В.А., Жирякова К.В. Гидробиологическое и рыбохозяйственное значение Утлюкского лимана // Рыбное хозяйство Украины. 2005. Спецвыпуск. С. 70–72.

4. Проскурина Е.С., Спичак С.К., Алексеев Н.А. Гидрохимический и гидробиологический режим Утлюцкого лимана // Рыбное хозяйство. 1983. № 5. С. 25–26.

5. Родіонова Т.В. До біології бичків Утлюцького лиману // Праці наук.-дослід. зоолог.-біолог інст. Харківського університету. Вип. IV. 1937. С. 173–188.

6. Родионова Т.В. Материалы по ихтиофауне Утлюцкого лимана Азовского моря // Уч. зап. Харьков. гос. ун-та. 1936. Книга 6–7. С. 361–363.

7. Демченко В.О. Іхтіофауна водойм Азово-Сиваського національного природного парку // Вісник Запорізького національного університету. Біологічні науки. 2011. № 1. С. 32–38.

8. Демченко В.О., Смірнов А.І. Зміни іхтіорізноманіття лиманів Сасик, Тилігульський, Молочний та Утлюцький / Біологія та валеологія. 2009. Вип. 11. С. 16–23.

9. Євтушенко М.Ю., Демченко В.О. Основні тенденції змін в іхтіоценозах водойм північно-західної частини Азовського моря // Доповіді НАНУ. 2011. № 11. С. 143–146.

10. Ткаченко М.Ю., Демченко В.О. Особливості біології бичка кругляка *Neogobius melanostomus* (Pallas, 1814) Утлюцького лиману // Вісник Одеського національного університету. 2015. Т. 20, Вип. 1(36). С. 151–160.

Demchenko V.O.

ICHTHYOFAUNA FEATURES OF UTLYTSKY ESTUARY OF THE AZOV SEA

The Interdepartmental Laboratory of Ecosystem Monitoring of the Azov Sea Basin at the Institute of Marine Biology and Melitopol State Pedagogical University named after V. Khmelnytsky

Utlytsky estuary is one of the largest estuary of the Azov Sea. Ichthyofauna composition was analyzed. Since 1936 year, the 44 fish species was defined. Current ichthyofauna of Utlytsky estuary counts 47 species. Fauna of the estuary was not changing quantitatively for 70 years. However, there become some quality changes. Such species as *Neogobius ratan*, *Trachurus mediterraneus*, *Mugil cephalus*, *Liza haematocheila*, *Carassius gibelio*, *Alosa maeotica*, *Sarda sarda*, *Lepomis gibbosus* were new for the waterbody.

Except gobies, there are so-iuy mullet and golden grey mullet outperforming in catches in the estuary.

Демченко Н.А.

ОСОБЛИВОСТІ ІХТІОЦЕНОЗУ АКВАТОРІЙ НПП «НИЖНЬОДНІПРОВСЬКИЙ»

Міжвідомча лабораторія моніторингу екосистем Азовського басейну
Інституту морської біології та Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького, вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., Україна, 72312

Національний природний парк «Нижньодніпровський»
вул. Петренко, 18, м. Херсон, Херсонська обл., Україна, 73000, bibkadem@gmail.com

Територія національного природного парку «Нижньодніпровський» розташована нижче дамби Каховського водосховища у нижній пригірловій частині течії р. Дніпро переважно в межах її заплави та дельтової частини. Вона представлена островами